

**«Філософія серця» як ідейна основа
формування концепції сталого розвитку України**

У статті визначаються філософські основи концепції сталого розвитку України. Доводиться, що ефективною ідейною базою такої концепції є українська «філософія серця». Суспільна трансформація у контексті такої ідейної традиції здійснюється при духовному самопізнанні громадян та виконанні ними особистого покликання («сродної праці»), при налагодженні комунікації на основі віри в Бога та спільної діяльності заради такої віри, суспільної інтеграції на основі християнських цінностей.

Ключові слова: духовне самопізнання, ідейна основа, самоорганізація, сталий розвиток, «сродна праця», суспільна трансформація, інтеграція, комунікація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У 1992 році на конференції Організації об'єднаних націй йшлося про шляхи трансформації світового суспільства у контексті ідеї сталого розвитку. Загальновизнаний зміст терміну «сталий розвиток» формулюється як організація такої життєдіяльності суспільства, котра при задоволенні потреб його членів не ставить під загрозу потреби майбутніх поколінь. Сталий розвиток – це баланс інтересів, їх узгодженість та захист. Такий розвиток є принципово можливим при злагоді інтересів сучасних та майбутніх поколінь з одного боку та злагоді у сьогоденному суспільстві – з

іншого. Що пов'язує суспільство та різні його покоління у єдине ціле? Що є базовою передумовою узгодженості інтересів? Яка сила здатна об'єднати окремих людей?

Відповідь очевидна – національна культурна спадщина, особливо – її духовна основа. Суспільна криза є наслідком втрати наявним поколінням культурної традиції. Життя поза її контекстом породжує покоління, яке є не потрібним для справи реалізації національної ідеї. Відсутність духовних орієнтирів спричиняє домінування орієнтирів суспільства споживання, у якому годі займатися пошуками ознак як власної, так і національної ідентичності. Тим більше – пошуками свого покликання та його реалізації.

Запорукою ефективності та перспективності будь-яких теоретичних розробок ідей сталого розвитку є правильне обрання філософської основи, виплеканої віковим розвитком національної філософської думки. Тож ми звертаємо увагу на традиційну українську «філософію серця». Ось те ідейне джерело, відкривши яке для себе сучасне покоління є зданим ввійти в історію як реалізатор національної ідеї. У зв'язку з концепцією сталого розвитку – поєднати усі покоління українців в єдине ціле, яке органічно та злагоджено існує у світовій спільноті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Філософські проблеми сталого розвитку України аналізуються в роботах В.П. Андрущенко, П.І. Артюха, В.М. Барякіна, Ф.І. Вольвача, М.І. Дробнохода, М.М. Кисельова, В.Г. Кременя, В.С. Крисаченка, Ю.М. Мартинюка, Б.В. Новікова, В.М. Ніколко, В.О. Огнев'юка, О.Д. Сараєва, А.В. Толстоухова, М.І. Хилька, В.В. Шепи, І.Р. Юхновського.

Показовою для характеристики погляду сучасних дослідників на сталий розвиток є робота групи авторів Національної академії наук

України під характерною назвою «Національна парадигма сталого розвитку». Філософський аспект концепції трактується як забезпечення «...стійкого соціального розвитку на основі принципу справедливості» [8, 9]. Але чи можна звести тільки до цього доволі складний та глибокий соціально-культурний зміст оптимальної моделі сталого розвитку для України?

У роботі визначаються стратегічні орієнтири соціальної складової сталого розвитку. Останні політичні події на Україні продемонстрували хибність вказаного орієнтиру на «... збереження стабільності існуючих суспільних систем, у тому числі недопущення руйнівних соціальних конфліктів». [2, 19]. Такий погляд здається поверховим та недостатньо осмисленим. Зокрема, як розбудовувати суспільство у разі його існування у недосконалій, штучній, неприродній соціальній системі? Чому соціальний конфлікт розуміється у виключно негативному сенсі? Чому не звертається увага на доведені соціологами (Р.Дарендорф, Л.Козер) позитивні ролі, які відіграє конфлікт? Сталість – це не застій, сталий розвиток має бути саме розвитком, а не збереженням старого, віджитого, недосконалого, неприродного для нації. Адже філософський зміст поняття «розвиток» полягає у розумінні його як сукупність змін, які є незворотними, спрямованими та закономірними. [8, 555]. При цьому незворотність зумовлюється логікою історичного поступу, спрямованість – осмисленістю та керованістю з боку відповідних політичних суб'єктів, а закономірність – об'єктивним характером людської життєдіяльності.

З метою представлення культурної складової ідеї сталого розвитку ми звертаємося до вітчизняної філософської думки. А саме – до традиції конкретного православного ідеалізму, котра у свій час була названа Д.Чижевським «філософія серця». Наша задача полягає у використанні цього творчого доробку у справі створення сучасної концепції сталого розвитку у частині формування її культурної складової. Вважаємо, що

сформована саме у такий спосіб концепція має перспективу ефективного впровадження.

Отже, **мета нашої статті** – представити «філософію серця» як ідейну складову концепції сталого розвитку сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняна філософська традиція, котра досліджується, ґрунтується на твердженні, що «серце» є сутністю, де у людському тілі знаходить своє місце безсмертна, унікальна людська душа. Така ідея висловлюється у богословському тексті V століття нової ери «Корпус ареопагітики». Потім вона знаходить своє втілення у світогляді духовних лідерів Княжої доби. Перекладений у 1371 р. на староукраїнську мову згаданий нами «Корпус ареопагітики» дав можливість для розвитку своїх ідей у дусі «філософії серця» та з метою відстоювання «батьківської віри» філософам-полемістам XVI - XVII століть. Так, творчість одного з таких полемістів І.Вишенського ґрунтується на сформованих візантійською культурною спадщиною давньоруських духовних цінностях. Здобуття найвищого рівня духовності І.Вишенський вбачав у існуванні «внутрішньої» людини, яке досягається самопізнанням та самовдосконаленням

У XVIII столітті «філософія серця» знайшла глибоке та розлоге втілення у житті та творчості Г.Сковороди. Староруська традиція була збагачена ідеями Античності, патристики, німецького містицизму. Впроваджується концепція про три світи та дві людські натури. У дусі вже сформованої традиції Г.Сковорода стверджує можливість пізнання «внутрішньої» людини виключно шляхом самопізнання та самовдосконалення. Натхненні Г.Сковородою, у дусі «філософії серця» мислять П.Куліш, М.Гоголь, Т.Шевченко. Форми класичної філософії, православним ідеям про «серце» надає П.Юркевич. У зв'язку з роботами та життям П. Юркевича Д. Чижевський та І. Мирчук вживають стосовно вітчизняної філософської думки назву «філософія серця». Яскраве та

своєрідне втілення «філософія серця» знаходить у творчості Б.Вишеславцева.

Сучасна українська філософія онтологічне осердя людини мислить у контексті категорії духовності. Остання визначається через екзистенціали «віра, надія, любов» (В. Шинкарук, С. Кримський).

Ідейна основа української «філософії серця» - світогляд та дії, зумовлені інтенціями «тайнонаписаного закону блаженної суті» (Г.Сковорода). Аби діяти від себе, «сердечно», свідомо у повному та глибокому розумінні цього слова, потрібно здійснити акт самопізнання. Із темряви ситуативного, поверхового, затьмареного емоціями та пристрастями, особа поринає у світ свого сутнісного, стаючи на шлях актуалізації та, згодом, реалізації своєї життєвої місії. Б. Вишеславцев так описує цей визначальний для людини акт звернення до власної суті: «Суворий заклик: «пізнай себе» - завжди має на увазі стан заблудження та осліплення. Вираз дельфійського оракула звернутий до тих народів та людей, у яких немає почуття міри та середини і які, внаслідок власної самовпевненості та гордині, кинуті у хаос позасвідомого» [1, 180].

Сформована у такий спосіб особистість, яку Б. Вишеславцев називає «самість», згодом відіграє свою роль у формуванні оновленої вдосконаленої культури. Особи, які у період трансформації суспільства змогли реалізувати свою «самість», можуть стати духовними лідерами нових часів. Їх діяльність народжує оновлену реальність, пропонує суспільству нові способи існування. Особистісна реалізація зумовлює суспільну реалізацію. Тобто особистісна форма є дійсно реальною, ідейно обґрунтованою, а суспільна форма – залежною, несамостійною, беззмістовною. «Самість» не гине при розпаді культур. Навпаки – вона не тільки переживає справжнє народження, вона здатна «...досягнути нової гармонії на новому небі та новій землі» [1, 181].

Саме у такий спосіб на рівні трансцендентного відбувається взаємодія особистісного та загального. Суспільство здобуває свою форму саме як форму життєдіяльності шляхом подвигу духовних лідерів, які сягнули «самості». З точки зору конкретного православного ідеалізму сутнісна політична трансформація відбувається шляхом свідомих дій окремих особистостей, які у духовному вимірі досягають найвищого рівня самосвідомості [1, 182].

Усвідомлення індивідом власної природної духовної специфіки є початком найбільш важливого для нього процесу особистісного вибору. Мається на увазі вибір сфери спілкування, професії, місця в суспільстві тощо. Такий спосіб, від визначального духовного до земного конкретного, є єдино правильним способом формування самосвідомості особистості, котра виражає усвідомлення людиною своєї єдності зі світом, розуміння «самості» (власної неповторності), визначення та здобуття соціального статусу, формування життєвих принципів та інтересів. Самопізнання та самовдосконалення, активна професійна та суспільна діяльність, відчуття гармонії та злагоди зі світом приносять особистості щастя (у розумінні Г.Сковороди). Така людина є частиною тієї частки суспільства, котра його тримає у злагоді, котра є запорукою стабільності, стійкості, сталості.

Формування у правильний спосіб самосвідомості членів суспільства вирішує його гострі проблеми. Серед них – соціальна та економічна нерівність, заміна неефективних систем управління, суспільне непорозуміння та ненависть. Такі проблеми є логічним наслідком того, що ті особи, котрі виконують функції суспільного управління, є до цього не підготовленими. Бо вони не сформували власну самосвідомість у належний спосіб, тому їх дії позбавлені духовного, сутнісного. Їх свідомість знаходиться у полоні пристрастей та утилітарних примх.

Сталий розвиток неможливий без високого рівня соціальної інтеграції, котра є об'єднанням у єдине ціле різних частин та елементів

суспільної системи та суб'єктів комунікації [8, 215]. При цьому інтеграція може здійснюватися у межах вже усталеної системи. У цьому випадку інтеграція вдосконалює наявну систему, підвищуючи рівень її цілісності та організованості. Але особливу цінність інтеграція має при формуванні нової суспільної системи з раніше непов'язаних елементів. Так, інтеграція відіграє визначальну роль у справі побудови нової політичної системи, що є вельми актуальним для сучасної України. Досконалість та ефективність такої системи безпосередньо залежить від рівня та характеру інтеграції. Так, інтеграція збільшує обсяг та інтенсивність соціальних взаємозв'язків та взаємодій, зокрема – формує нові форми та рівні суспільного управління.

Як трактує соціальну інтеграцію українська «філософія серця»? Що у її контексті є факторами інтеграції? Видатний український філософ, один із фундаторів «філософії серця» П.Д.Юркевич відповідає на ці питання у творі «Мир з ближнім як умова християнського співжиття». На думку філософа, людині природно притаманна потреба у духовному спілкуванні з іншими людьми. Якщо саме ця потреба зумовлює соціальну комунікацію, то настає мир та гармонія у суспільстві. Духовна комунікація між людьми має релігійний зміст, оскільки вона зумовлена вірою у Бога та потребою у діяльності заради Бога. Така комунікація здійснюється насамперед на рівні людських «сердець», тобто у формі інтуїтивного проникливого відчуття ближнього.

Така сутнісна мотивація є занурення за порадою у власне серце. Бог не закінчив акт творіння світу. Він продовжує його створювати шляхом подвигів тих людей, які діють спільно та сердечно, тобто за покликанням. Людина творить світ з Богом. У цьому діяльнісному значенні вона виявляє свою богоподібність. Обмежений людський розум не здатний планувати творіння світу. Задуми Бога пізнаються людським серцем, котре виявляється у «моральнісних» вчинках. Сакральний зв'язок Людини з

Творцем закріплюється вірою, сакральний зв'язок між людьми скріплюється «моральнісними» вчинками – любов'ю та справедливістю. Зв'язок існує у формі дії, яка і є таємне творіння світу. Його кінцева мета – таємниця, котру не дано зрозуміти земній людині. Люди покликані разом діяти за сердечним потягом. Хто чинить так – той миротворець. Тобто **творець миру**.

Спільне миротворіння є інтегруючим фактором, який утворює справжню громаду. Істина дана Творцем задля того, аби усе людство об'єдналося у єдину спільноту та рухалося спільним шляхом. Істина Божа єдина для всіх, тому тільки вона здатна об'єднати. П. Юркевич пише: «Отже, єдність цілого людства, повна, беззастережна єдність його під одним Богом, в одній вірі, в одній думці, під одним законом, в одному благові, в одній досконалості – такою є щонайвища мета, вказана людському роду його Спокутником» ([5, 228]).

Самоорганізація розуміється як іманентна здатність спільноти стало та цілісно існувати при зміні зовнішніх і внутрішніх обставин. При цьому сталість та цілісність забезпечується тим, що члени громади реалізують власну життєву місію, виконуючи «сродну» працю. Вчення про «сродну працю» було впроваджено видатним українським філософом Г.Сковородою. Він стверджує, що у людини є основа, яка «...збуджує її до спорідненості...» [3, 425]. Цей імпульс спрямовує індивіда на пошуки відведеного саме для нього роду діяльності. Інтуїтивно, серцем відчуваючи своє місце у суспільстві, людина стає його органічною частиною.

У «сродній праці» людина здобуває щастя. Шляхом свідомого саморозвитку вона починає бачити речі такими, які вони є насправді, живучі по природі, людина розуміє Істину. Праця для «філософів серця» мислиться у гранично глибокому духовному сенсі, оскільки вона пов'язується із реалізацією творчих потенцій особистості у формі

породження нового, яке не має аналогів. Унікальність такого нового відображає унікальність конкретної людини. Внаслідок цілеспрямованої творчої роботи предмет праці зазнає трансформації, внаслідок якої він стає продуктом праці. Цей продукт відповідає потребі суб'єкта, отже – виражає його роль у відтворенні світу. Таким чином, «сродна праця», як діяльність, у якій відтворюється та реалізовується внутрішня природа особистості, спричиняє трансформуючий вплив на саму людину, яка здійснює визначальні для свого життя акти самопізнання та самореалізації.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Отже, прийшов час, коли вітчизняна філософська думка, котра ідентифікується як «філософія серця», має стати головним ідейним джерелом концепції сталого розвитку сучасної України. Трансформація нашого суспільства, при якій буде забезпечено розвиток покоління сьогодення з урахуванням інтересів наступних поколінь, має відбуватися за вимогами «філософії серця». А саме: за умов духовного самопізнання членів суспільства, особливо – його духовних лідерів, визначення «сродної праці» та її практичної реалізації, налагодження суспільної комунікації на основі віри в єдиного Бога та усвідомлення необхідності спільної діяльності заради нього, суспільної інтеграції на основі християнської любові до ближнього.

У роботі визначено ключові, вихідні ідеї щодо розробки філософської основи концепції сталого розвитку. Перспективи подальшого розвитку вбачаються у більш широкому залученні творчого доробку «філософів серця» до формування цілісної концепції сталого розвитку України у частині визначення її філософських основ.

Література

1. Вишеславцев Б.П. Вечное в русской философии. Издательство имени А.П. Чехова. - Нью-Йорк, 1955. –296 с.

2. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.

3. Сковорода Г.С. Твори: в 2 т. / Григорій Савич Сковорода. – К.: АТ «Обереги», 1994. – Т.1.: Поезії Байки. Трактати. Діалоги. – 528 с.

4. Сковорода Г.С. Твори: в 2 т. / Григорій Савич Сковорода. – К.: АТ «Обереги», 1994. – Т.2.: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. – 480 с.

5. Юркевич П. Д. Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого/ П.Д. Юркевич// Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка», серія «Українські мислителі»/Переклад з російської В.П. Недашківського; упорядкування, передмова і примітки А.Г. Тихолаза. – Київ: «Абрис», 1993. – С.73-115.

6. Юркевич П.Д. Мир з ближнім як умова християнського співжиття / П.Д. Юркевич// Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка», серія «Українські мислителі»/Переклад з російської В.П.Недашківського; упорядкування, передмова і примітки А.Г. Тихолаза. – Київ: «Абрис», 1993. – С.222-229.

7. Філософський енциклопедичний словник Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ, 2002, «Абрис». – 742 с.

8. Философский энциклопедический словарь/ Редкол.: С.С.Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.

Олег Туляков. «Философия сердца» как идейная основа концепции устойчивого развития Украины. В статье определяются философские основы концепции устойчивого развития Украины. Доказывается, что эффективной идейной базой такой концепции есть

українська «філософія серця». Соціальна трансформація в контексті такої ідейної традиції здійснюється при духовному самопізнанні громадян і виконанні ними свого призначення («сродного дела»), при комунікації на основі віри в Бога і спільної діяльності заради такої віри, соціальної інтеграції на основі християнських цінностей.

Ключові слова: духовне самопізнання, ідейна основа, самоорганізація, стійке розвиток, «сродное дело», соціальна трансформація, інтеграція, комунікація.

Tulyakov Oleg. «Philosophy of heart» as a ideological foudation of concept of sustainable development of Ukraine. Philosophical foundations of the concept of sustainable development of modern Ukraine studied in this article. It is proved that an effective ideological basis of this concept is a Ukrainian «philosophy of heart». Social transformation in the context of this tradition provides spiritual self – research, social communications and social activities on the basis of faith in God, social integration on the basis of Christian values.

Key words: spiritual self-research, ideological foundation, self-organization, sustainable development, social transformation, integration, communication.

Туляков, О.О. «Філософія серця» як ідейна основа формування концепції сталого розвитку України / О.О. Туляков // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного ун-ту ім.

І. Франка . – Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2014. – Вип. 13. Філософія. – С. 91-100.